ISSN 0258-2279 LITERATOR 15 No. 3 Nov. 1994

Nederland(s) en sy (Suid-) Afrikaanse metafore

Hein Viljoen
Dept. Algemene Taal- en Literatuurwetenskap
Potchefstroomse Universiteit vir CHO
POTCHEFSTROOM

Abstract

Afrikaans metaphors for Dutch and the Netherlands

There seems to be an irrepressible urge to metaphorize the relation between the Netherlands and South Africa in the Afrikaans popular imagination, perhaps in order to bridge the growing separation between the two countries. Four complexes of such metaphors, ***window, family relations, root*** *and* ***landscape****, are briefly analysed, with most emphasis on the last category. From a handful of Afrikaans poems since 1950, and especially from poems by Elizabeth Eybers, Lina Spies and Marlene van Niekerk, it seems possible to reconstruct a descriptive system that underlies poems contrasting the Netherlands (represented by Amsterdam in particular) as a safe, protected space with the South African landscape as open and exposed. These poems also clearly show up the dialectic of abrogation and appropriation and the anxiety about land and identity so typical of post-colonial literatures.*

1. Inleiding

'n Mens hoor dikwels dat Afrikaanse toeriste Nederland beskryf as klein, plat, vol en vuil. Veral Amsterdam word as vuil uitgesonder en daar word heerlik gegru vir sy vuil gragte, sy *way-out* inwoners en sy walglike Walletjies. Desondanks bly dit 'n fassinering net so verplig soos 'n besoek aan Rembrandt se "Nagwag". By Hambidge (*Kriptonemie*, p. 31, v. 3) vind ons dit as "voetspore, vullis, ekskreta, mos op die mure". En dit illustreer waarskynlik die kontinuïteit van die populêre en die literêre verbeelding.[1]

1 Gewysigde en effens uitgebreide weergawe van 'n lesing gehou by die Internasionale Neerlandistiekkongres, Potchefstroom, 22-25 Januarie 1992.

Dit lyk asof almal wat oor die verhouding tussen Nederland en Suid-Afrika[2] praat, 'n onkeerbare drang het om hierdie verhouding te metaforiseer. 'n Paar voorbeelde. Rubrieke en berigte in koerante gedurende 1991 wat reageer op die nuwe toenadering tussen Suid-Afrika en Nederland wemel van die metafore. Pieter Spaarwater (1991) beskryf in *Die Burger* die toekenning van die P.C. Hooft-prys aan Elisabeth Eybers as "ou vader Nederlands (wat) sy (enigste) spruit vereer het met sy hoogste erkenning van verdienstelikheid". Hy noem die twee tale wortels maar die ouer een (vermoedelik Nederlands) die penwortel en meen selfs dat die taalverbintenis die bloedverbintenis verpersoonlik.[3] *Bloed, stam, wortel, vader* (of meestal *moeder*) is van die bekendste metafore vir Nederland in Afrikaans.

Elize Botha (in *Verborge één*, De Vries, 1991) raak liries oor die delta van die Nederlande wat gevoed word deur die twee groot strome van die Duitse en Franse kultuur en waarvan iets dalk tot in Suid-Afrika kan vloei. Miskien vergeet sy dat die Ryn nie lank gelede nie beskryf is as die rioolsloot van Europa.

In haar toespraak by die CASA-kongres meen Nadine Gordimer (Campschreuer & Divendal, 1989:12) dat "Amsterdam and the Dutch people were not only the catalyst that brought us together, they were that essential element in the creation of a new, free culture in South Africa ...". By dieselfde kongres heraktiveer Pallo Jordan (Campschreuer & Divendal, 1989: 259) weer die versonke metafoor in die woord *bande*. Die *links* tussen Suid-Afrika en Nederland, herinner hy ons, was in die verlede ook soms letterlik die gerinkel van slawekettings. Nuwe skakels, nuwe bande moet vir die toekoms gesmee word.

---

2 My betoog handel primêr oor die voorstelling van Nederland en Nederlands (bedoelende dan metropolitaanse Nederlands) onder (blanke) Afrikaners of in (Standaard-)afrikaans. Dit is egter moeilik om voortdurend hierdie kwalifikasies by te voeg. Die leser moet dit dus deurgaans in gedagte hou. Hier en daar raak ek wel aan voorstellings van Nederlandse dinge onder engelse Suid-Afrikaanse digters. (*engels* skryf ek hier met 'n kleinletter om dit te onderskei van metropolitaanse Engels, in navolging van Ashcroft *et al.*, 1989.)

3 Vergelyk ook die volgende aanhalings uit Spaarwater (1991):

3.1 Oor Afrikaans as steun vir die posisie van Nederlands in Europa: ..."Maar dis onsinnig dat die spruit meer – of ewe veel – onderskraging kan gee as die oervoorouer. Dis ook nie 'n skande nie. Die wortels is dieselfde, maar die penwortel wat die twee vas aan die aarde aan die lewe hou, behoort nog die ou taal te wees".

3.2 "'n Taal kruip waar hy nie kan loop nie. ... Juis dié taalverbintenis ['n verwysing na 'n geval toe 'n Nederlandse gesant 'n Nederlandse handelsending aangesê het om net Engels te praat, maar die sending geweier het], die verpersoonliking van 'n bloedverbintenis wat steeds meer verwater geraak het, het die band behou." Let hier op die vloeistofmetafoor!

Dit lyk dus asof die afstand tussen Suid-Afrika en Nederland so groot geword het dat dit net metafories oorbrug kan word. Hoekom? Dalk verklaar die volgende aanhaling van Bhabha (1990:291) dit effens:

> Metaphor, as the etymology of the word suggests, transfers the meaning of home and belonging, across the 'middle passage', or the central European steppes, across those distances and cultural differences, that span the imagined community of the nationpeople.

Dit geld seker ook die savannes van Sentraal-Afrika: die groot afstand tussen Suid-Afrika en Nederland kan net oorbrug word deur dit in eie, bekende, huislike terme soos *stam, wortel, venster, bloed, familie* te vertaal. Daar is egter ook 'n ander groep metafore: die metafore waarmee die Nederlandse landskap vir Suid-Afrika verower word. Voordat ek gaan probeer nagaan hoe vier groepe metafore, **venster, familieverwantskap, wortel en landskap**, die Afrikaanse opvatting van Nederland bepaal, eers 'n kort verantwoording.

2. Teoretiese verantwoording

Die leser mag wonder waar ek aan hierdie onderwerp kom, wat ek met hierdie artikel wil bereik en of 'n mens ooit iets uit die studie van hierdie soort metafore kan wys word. Dit sal gaandeweg duidelik word, maar daar is verskillende modelle waarop ek my kan beroep vir 'n studie van Nederland en sy metafore. Vir my is die vernaamste een Susan Sontag se boek *Aids and Its Metaphors* (1990). Wat ek veral daaraan bewonder, is die wyse waarop Sontag daarin slaag om die metafore van VIGS te belig deur dit in verband te bring met algemene Westerse opvattings en houdings teenoor siektes. Daarom sal ek hierdie groepe metafore van Nederland ook in ietwat wyer kontekste probeer plaas en sodoende 'n loergaatjie probeer open na die algemene wyse waarop Nederland in Afrikaans voorgestel word of na die beeld van Nederland in die Afrikaanse populêre verbeelding. Ek betoog dat daar sekere spesifieke merkers, ikone of vignette van Nederland(s) in die populêre verbeelding bestaan en dat dit ook deur die digters gebruik word.

Dit mag ook vreemd klink dat ek die beeld van Nederland in Afrikaans ondersoek en nie die beeld van Suid-Afrika in Nederlands – soos gebruiklik is nie. Dit is tog seker belangriker wat die mense in Europa van Suid-Afrika dink as die omgekeerde. Belangriker volgens watter maatstaf? Dat Europa die sentrum van die wêreld uitmaak? **Middelpunt** en **uithoek** is metafore waarby ek later weer kom.

Maar gee dit vir ons wel 'n juiste indruk van die beeld wat Nederland in die populêre bewussyn in Suid-Afrika het? Sou 'n mens selfs iets sinnigs oor die beeld van Nederland uit hierdie metafore kan aflei? Watter lig kan hierdie metafore

werp op sê die wedersydse betrekkinge tussen Nederland en Suid-Afrika? En kan dit enige lig daarop werp? Dit is vrae soos dié wat my by hierdie onderwerp gebring het.

3. Afbakening van die onderwerp

Soos die titel geformuleer staan, roep dit heelwat vrae op, onder andere die volgende:

* Moet Nederland hier verstaan word as die land/landskap of as metoniem van die mense van Nederland en hulle opvattings? En wie se opvattings dan? Die regering, meningsvormers, die media of die gewone mense? Is Nederland hier 'n politieke, geografiese, ekonomiese, kulturele of mitiese begrip? En sluit dit Vlaandere/België ook in?

* Wat is die verhouding tussen Nederland en Nederlands? Val die twee saam? Is hulle sinoniem?

* Wat word bedoel met Suid-Afrika? Moet dit geografies, taalkundig, histories, polities of ekonomies afgebaken word of volgens klasse, rasse, groepe en tale? En wat is die verhouding tussen Suid-Afrika en Afrikaans of Standaardafrikaans?

Hierdie vrae maak dit duidelik dat die idee van 'n volkstaat met 'n homogene bevolking waarvan die gees in 'n nasionale letterkunde uitgedruk word, nie meer geldig is nie.

Vir die doel van hierdie artikel het ek hoofsaaklik metafore van Nederland en metropolitaanse Nederlands versamel uit die Suid-Afrikaanse en veral die Afrikaanse poësie na ongeveer 1950. Die artikel fokus dus op Standaardafrikaans. Die jongste poësie, dit wil sê die poësie na 1980, gee ek meer klem. Ek fokus op die poësie om praktiese redes: dit gee 'n redelik afgebakende korpus tekste wat hierdie baie wye onderwerp enigsins hanteerbaar maak. Ek sal egter hier en daar metafore uit ander genres en uit die populêre media ook bytrek.

As 'n *rough and ready*-kriterium vir die afbakening van *Suid-Afrikaans* gebruik ek die reaksie van inheemse Suid-Afrikaners wanneer hulle die eerste keer met Nederland gekonfronteer word. Vir my doel lewer dit die beste gegewens op. Laat ek 'n voorbeeld gee: Eybers se bundels kan deesdae nouliks meer as Suid-Afrikaans beskou word, maar die bundel wat haar eerste reaksie op Nederland registreer, naamlik *Onderdak*, is wel deeglik nog Suid-Afrikaans.

4. Wat kan ons bereik met die studie van hierdie metafore?

As ons uitgaan van die idee dat 'n metafoor 'n vervanging van een woord deur 'n ander of net 'n digterlike versiering is, beteken die analise van metafore van Nederland sekerlik bitter min. Beskou 'n mens 'n metafoor egter as die wisselwerking tussen twee *systems of commonplaces* of verwysingsrame (Black, 1962), word die kognitiewe funksie van metafore egter beklemtoon: metafore help ons om vreemde dinge te verstaan en om ons begrip van die wêreld om ons uit te brei.

Lakoff en Turner (1989) meen komplekse sake soos die dood of die lewe kan eintlik net metafories verstaan word. Daarom beskik ons oor 'n aantal basiese metafore soos **life is a journey** om hierdie dinge mee te verstaan. Baie digterlike metafore is volgens Lakoff en Turner linguistiese variante van sulke basiese metafore. 'n Metafoor bestaan vir hulle daarom uit 'n verhouding tussen twee domeine of verwysingsrame waardeur 'n minder bekende domein, die **teikendomein**, verstaan word deur ons begrip van 'n bekende domein, die **brondomein**, daaroor heen te skuif. So skep metafore nuwe verbande en nuwe kennis. Hulle het dus 'n baie belangrike kognitiewe funksie vir die mens. Dat die dood onomkeerbaar is, word byvoorbeeld uitgedruk deur die brondomein, om te vertrek, oor die teikendomein te skuif. **Death is a departure** is een van die basiese metafore waarmee ons die dood verstaan. Die analise van die verskillende metafore van Nederland gee dus insig in watter domeine oormekaar geskuif word (in Engels oor mekaar ge*map* word) en wat die kognitiewe waarde en die implikasies daarvan is.

My soektog het betreklik min hedendaagse metafore vir Nederland opgelewer, wat waarskynlik 'n maatstaf van die verwydering tussen Nederland en Suid-Afrika is. By die engelse of swart digters kon ek net enkele verwysings na Nederlandse dinge vind, en dan was dit meestal verwysings na die vlieënde Hollander of transformasies daarvan.[4] Dit is vir my 'n simptoom van die feit dat Suid-Afrika vandag eerder op Engeland en Amerika gerig is en dat Nederland nie geweldig belangrik as 'n Suid-Afrikaanse kulturele verwysingsraam, kultuursentrum of handelsvennoot is nie. Swart en engelse digters is meestal na Engeland en Amerika georiënteer. By Afrikaanse digters vind 'n mens uiteraard ook net metafore van Nederland by dié wat in Nederland gaan studeer het. Dan is dit opvallend dat hulle almal 'n groot voorliefde vir Amsterdam het – in verskillende gedaantes. Daar is ook 'n bepaalde ontwikkeling in die metafore wat ook die

4 'n Voorbeeld daarvan is Douglas Livingstone se gedig "Vanderdecken" (1984:79). Dit lyk asof Dias en die Portugese ontdekkingsreise 'n groter rol speel in die Suid-Afrikaanse engelse verbeelding, moontlik danksy Camoëns se *Adamastor*.

verwydering tussen Suid-Afrika en Nederland uitdruk: die moederland van vroeër word gaandeweg stamland, dan venster, deur, loergat, en dan fel kritikus of bondgenoot. Kom ek begin met die venster.

5. Nederland(s) as venster op Europa

Hoewel Van Wyk Louw miskien nie hierdie metafoor bedink het nie, is dit vermoedelik deur sy en sy broer se opstelle dat dit gemeengoed geword het en nog steeds een van die beheersende metafore vir die verhouding tussen Suid-Afrika en Nederland bly, soos onder andere blyk uit Merwe Scholtz en Tony Links se uitsprake in *Verborge één* (De Vries, 1991).

Een van die eerste kere dat ek hierdie metafoor by Van Wyk Louw aangetref het, is in sy opstel "Die vensters oop" (uit *Maskers van die erns*, 1955). Daarin skryf hy:

> Nederland en die Nederlandse taal is vir Suid-Afrika 'n venster wat vir ons 'n blik op die groot wêreld buite ons kan gee; en nie alleen op die Nederlandse kultuurwêreld nie, maar op die kultuur van die wêreld. (Van Wyk Louw, 1986:67.)

Hierdie gedagte is deur W.E.G. Louw (1962:31-33) verder gevoer in sy opstel "'n Venster op Europa". Hoe belangrik 'n venster vir Van Wyk Louw is, blyk enigsins uit sy bekende gedig "My venster is 'n blanke vlak". Daarin is die venster die koppelvlak vir magiese deursuiwering, die opening waardeur die digter kontak met bo-aardse lig en, mag 'n mens aanneem, bo-aardse kennis en insig maak. Die venster is 'n metafisiese poort. Dit is egter ook duidelik uit hierdie opstelle van die Louws dat die verband met Nederland in hulle tyd reeds nie meer vanself gespreek het nie, maar doelbewus verduidelik en verdedig moes word.

In hierdie metafoor is die brondomein 'n huis of gebou (**Suid-Afrika is 'n huis**) en sy openinge na sy omgewing word metafore vir Suid-Afrika se betrekkinge na buite. Nederlands (en veral die Nederlandse boek en letterkunde) is dus 'n opening waardeur jy uit jou stewige huis kan uitkyk op 'n groter wêreld, soos 'n siek kind verlangend uitstaar na ander kinders wat luidrugtig buite speel. 'n Venster is 'n opening bedoel om lig en lug in te laat, om deur te kyk en dalk te praat, maar meestal nie 'n opening waardeur jy die ander wêreld betree nie. Jy kan ook net 'n deel van die oop, wye omringende wêreld daardeur sien. Dit plaas 'n beperking op jou sig, dit laat net 'n bepaalde perspektief toe, gee net geselekteerde inligting. Daar word 'n afstand gesuggereer: jy kan deurkyk, maar kan nie deelneem nie. Jy kan nie gaan saamspeel nie, maar moet bly kyk van buite af. Die ander wêreld lê eintlik buite jou bereik, al word sy lewegewende lig en lug toegelaat. Dit is groter, ryker en omvattender as jou wêreld, so omvattend soos die

hele omgewing buite die huis. Maar jy sien natuurlik net 'n klein deeltjie daarvan. Daar is 'n eenrigtingverkeer: die breër wêreld van Europa stroom deur die venster Suid-Afrika binne.

Terselfdertyd is dit letterlik 'n huislike metafoor – ontleen aan dit wat naby aan almal is, bekend is vir almal. Dit lyk dus of Bhabha in dié opsig gelyk het.

Hierdie metafoor is vanselfsprekend vatbaar vir heelwat uitbreiding en kreatiewe spel. Nederland(s) as venster word dikwels gekontrasteer met Engels as *deur* (o.a. in Anon., 1991), omdat dit meer dinge deurlaat en die bande met Engels minder radikaal deurgesny is as met Nederland; die Engelse wêreld deur die onderwys, die boek, die pers, radio en toerisme veel toegankliker is vir Suid-Afrikaners. Die venster kan ook oop- of toegemaak word: dit is skynbaar nou weer aan die oopgaan, soos die verbeterde betrekking tussen Suid-Afrika en Nederland getuig. Natuurlik moet die venster skoongehou word, soos W.E.G. Louw gepleit het. Dit kan egter ook finaal toegebou word.

Sedert 1981 is die venster al toeër gemaak, sodat die Afrikaner, amper soos Jan Rabie se wit man, naderhand vasgekeer geraak het in sy eie huis sonder vensters. Die venster is al kleiner gemaak totdat, soos Wium van Zyl (1990) dit by 'n vorige Neerlandistiekkongres gestel het, net 'n loergat oorgebly het. Die semiotiek van loergate ken u almal. Dit is die judasoog waardeur die bewaarder hom sadisties of voyeuristies kan verlustig in die lot van sy armsalige gevangene. Miskien word dit die gevangene gegun om uit sy gevangeskap (binne sanksies, byvoorbeeld) soms in sy bewaarder se oog of in 'n leë gang in te loer. Of anders is dit 'n klein openinkie op die Ander (identies aan die ek) waardeur slegs 'n geheime, verbode soort omgang moontlik is: kortstondig, tussen vreemdelinge, vryblywend, maar skrynend, soos in Johan de Lange se "loergat" (1991:29):

> Die loergat is 'n judasoog,
> sê nooit: *ek's eensaam*, of *het lief*,
> wys lies of lul, die skaam bruin oog
> 'n tnond wat rond pleit: *Asseblief* –

Noudat die venster weer oopgaan, word 'n tweerigtingverkeer daardeur moontlik: vanuit Europa kan deur die venster van die Suid-Afrikaanse letterkunde, soos dr. G.J. Schutte dit in *Verborge één* gestel het, ook tot die kern van 'n ander kontinent deurgedring word. Binne en buite raak omgekeer; die sentrum word verskuif. Europa is nie noodwendig altyd meer die groter, beter wêreld waarop uitgekyk moet word nie.

Dit is egter nie net die kinders in die Europa-park wat ons daardeur kan sien speel nie. Toenemend sien ons, soos Vernon February in *Verborge één* gesê het, daardeur ook die kinders op die rande, in die strate om die park speel; kinders, sal ek

maar sê, meer van ons eie portuur: uit Suriname of Indonesië en in vertaalde vorm nog baie ander kinders uit die sogenaamde Derde Wêreld. Ironies is dit dat 'n mens deur hierdie venster soms ook kante van jou eie land, of sê van die ANC, ensovoorts kon sien wat jy nooit vermoed het nie – jou postkoloniale Ander, by wyse van spreke.

Vanselfsprekend is so 'n venster veel meer gewens as 'n tv-buis op Amerika. Maar dit word duidelik hoe belangrik hierdie metafore is: hulle het te doen met probleme van die postkolonialisme, van identiteit en selfdefinisie, van hoe ons as (Suid)-Afrikaners onsself sien, maar bepaal ook ons opvatting van betrekkinge met die Nederlande. Maar dit blyk ook dat hierdie metafore gestruktureer word deur 'n implisiete basiese metafoor van Europa as sentrum en Suid-Afrika as uithoek, of, in die taal van mnr. De Wandel van die Nederlandse Taalunie, die basis en die pioniers wat daarvandaan uitgestuur word na die front.[5] Die metropool gee die deurslag.

6. Nederland – moederland

As ons by die verwantskapsmetafore kom, weet almal dat Afrikaans vroeg reeds 'n onberispelike Europese stamboom gekry het: Jan Lion Cachet het in "Die Afrikaanse taal" aan die taal 'n stoer Nederlandse pa en 'n "liewe mooie ma" uit "Frankryk waar die druiftros swel", 'n moderne Nederlandse sussie en 'n trotse Engelse niggie gegee. Hierdie toe-eiening by Cachet gaan egter ook gepaard met die nadruklike uitsluiting (*othering*) van Afrikaans se plaaslike familie: die aandeel van die Khoi en die slawe aan Afrikaans word ontken. Dit is veral duidelik uit die begin van strofe 2: "Hul skel my uit vir Hotnotsmeid, / Maar ek gee daar nie om; / Want aan myn lippies kan jy sien / Van wat geslag ek kom." Afrikaans se afkoms is dus onberispelik suiwer Europees.

Gesins- of familiebetrekkinge is 'n belangrike brondomein vir metafore vir die verhouding tussen Suid-Afrika en Nederland. Dit is ook taamlik kreatief: moederland, Nederlands as moeder of vader van Afrikaans, as broedertaal, as dogtertaal; Afrikaners as neefs van Nederlanders, of stiefkinders, of verre neefs.

Hierdie metafore dra implikasies van gesag, gehoorsaamheid, respek, ensovoorts. As vader is Nederland die een wat respek en ontsag verdien. As moeder, die een wat lewe gegee / gebaar het; wat liefgehê moet word soos 'n moeder. Jou verhouding met jou ouers is dikwels ook ambivalent: jy haat en jy het lief. Nederland as vader of moeder is wyser, volwasse, meer ervare, ouer. Dit sluit aan by

5 Hierdie beeld het mnr. O. de Wandel gebruik in sy openingsrede van genoemde Internasionale Neerlandistiekkongres.

die mite van Europa as vroulik, met al die attribute van vroue: mooi, subliem, onbegryplik, misterieus en gevaarlik.

In hierdie opsig is daar vermoedelik 'n sterk parallel met die Suid-Afrikaanse engelse digters se verhoudings tot Engeland en Europa. lets van hierdie ambivalensie bespeur 'n mens myns insiens byvoorbeeld in Sydney Clouts se gedig "Zeus rhinoceros" (Clouts & Clouts, 1984:94-95) waarin die mite van Europa en Zeus vir Afrika geapproprieer word deur Zeus as renoster voor te stel, "boding in his horn the plains the forests of a light she had never known" – dit wil sê, van Afrika.

Die geskille tussen Suid-Afrika en Nederland kan in hierdie metafoorstelsel beskou word as 'n *family romance* of familietwis (vgl. De Vries, 1991). En die verwantskapsmetafore kan ook taamlik ver uitgebrei word: Nederland as moeder wat haar kinders stief behandel, wat haar kinders weggooi of aan die agterste speen/ leë tet laat suig, kinders wat met 'n naelstring aan haar vas is (of was). Die naelstring is by Van Wyk Louw 'n geliefde metafoor vir die tradisie, soos onder andere blyk uit die beskrywing van die vroue wat die stam se herinneringe bewaar in *Raka*: met hulle liedere voed hulle die jong seuns "soos aan 'n naelstring van sagte, kloppende bloed" (Louw, 1971:28). Ook in sy opstel "Werktuig of naelstring?" van 1963 kontrasteer Louw die gebruik van taal as 'n blote werktuig met die vormende krag van die studie van 'n taal en sy letterkunde, wat hy vergelyk met 'n "naelstring wat die gees van die student met ander lewensvorms verbind ..., hom met die ryk, vreemde kos van eeue en eeue se denk en voel voed ..." (Louw, 1986: 558). 'n Baie belangrike versweë basiese metafoor is hier aan die werk: **kultuur is 'n voedsame vloeistof**, soos bloed of moedersmelk.

7. Wortel: organiese metafore

Hierdie naelstring is al baie na aan 'n wortel, en organiese metafore soos *stam en wortel* is ook geliefde metafore vir die verband tussen Nederland en Suid-Afrika. "Takke van één kulturele stamboom", is byvoorbeeld die opskrif waaronder De Villiers (1989) die bydrae van Vlaminge tot die Suid-Afrikaanse kultuur bespreek, wat ook illustreer hoe naby boom en stamboom aan mekaar is. Die basiese metafoor hier is **Nederland en Suid-Afrika vorm saam 'n plant of 'n boom**.

Hierdie *Roots*-sindroom kan teruggevoer word tot by Totius se gediggie "Verborge-één" (Venter, 1977:340), waaraan De Vries die titel van sy program ontleen het. Totius maak van die organiese verband tussen wortel en plant egter 'n

mistieke eenheidsband, 'n nie-materiële stofwisseling tussen 'n nuwe druiwetros en die wyn "in ver verborge keldervat".

Hiermee is hy eintlik in teenspraak met die gewone implikasies van die organiese metafore. Immers, wortel of tak van dieselfde stam suggereer 'n natuurlike, spontane, vanselfsprekende, onlosmaaklike band. Dit suggereer ook 'n relasie van afhanklikheid: die stam kan nie bestaan sonder die wortel nie; die tak nie sonder die stam nie. Nederland, Europa is die voedingsbodem waaruit kulturele voedsel geput word. Dit suggereer selfs 'n eenrigtingverkeer: voedingstowwe vloei van die ryker Europa na die armer kolonie. Kulturele voedingstowwe dan seker, want die materiële vloei dikwels andersom. En hierdie frases van my illustreer hoe sterk (maar onbewus) die basiese metafoor **kultuur is 'n voedsame vloeistof** ons konsepsie van kultuur karteer. Dit is egter 'n metafoor wat berus op 'n ander basiese metafoor, naamlik **Europa is 'n moeder** – wat lewe gee, wat soog.

By Totius word die afstand tussen "Oranje, Nederland" en "Afrika" egter sterk benadruk. Dit is ook nie altyd dat die kolonie, soos in Totius se gedig, by implikasie gelykgestel word met 'n veredelde produk soos wyn, en dus die stamland na die kroon steek nie. Dat hierdie organiese metafore kruip waar hulle nie kan loop nie, word duidelik as 'n mens besef dat die druiwetros en die wyn eintlik merkers, indekse van Frankryk is. Cachet se stamboom van Afrikaans, wat Frankryk met presies dieselfde woorde ("waar die druiftros swel") beskryf, is naamlik 'n versonke interteks van Totius se gedig. Sou 'n mens dus dieselfde *othering* as by Cachet tussen die lyne kon lees?

8. Nederland as vreemde land: metafore van die land/ landskap

Met land, landskappe en merkers of metaforiese konsepsies daarvan, spesifiek van die Suid-Afrikaanse en die Nederlandse landskap, beweeg ons na meer literêre terrein.

'n Nuttige beginpunt hiervoor is Peter Blum se "Nuus uit die binneland" (Blum, 1967: 9-10). In die drie strofes skilder die digter twee landskappe en 'n interieur waardeur hy twee Suid-Afrikaanse geesteshoudings hekel (volgens P.D. van der Walt), twee koloniale illusies ontmasker. In strofe 1 word die Kaapse landskap versluier agter mis en water en waan die spreker (wat namens 'n "ons" praat) ons in Engeland: "vou grys en sat die landskap Surrey oop" (v. 10). Dinge *vloei saam, versink* – weer watermetafore. 'n Nat, rustige landskap in 'n sagte lig word opgeroep, maar dit word ook nadruklik voorgestel as *onwerklik*: ons word *gegryp* deur die onwerklikheid.

In strofe 2 verplaas die spreker ons na die illusie van 'n Nederlandse interieur: 'n kunstig uitgesnyde bolig, 'n ou horlosie, 'n Delftse skildery. Hoewel rustiger, is die effek van hierdie interieur gewelddadiger, soos blyk uit die metafoor "ons word gesluk soos deur 'n mond" – die moeder wat haar kinders verteer? Albei hierdie voorstellings is georiënteer na die verlede. Albei bring kalmte, albei beweeg na binne, sluk in, gryp vas, beskut. Die dinamiese word vervang deur die statiese ("die luiterse getik van 'n ou horlosie vervang ons ontstoke hart se ritme", v. 16-17). Werklikheid word gereduseer tot dooie voorstelling ("ons gestaltes kwyn tot stywe spoke / in die vernislaag van 'n Delftse doek", vv. 19-20).

In die laaste strofe word die illusie weggewaai deur die harde ongenadige bergwind. Dinamiese metafore, die miernes, die barbaar, vervang die Europese tekens. Genadelose Suid-Afrikaanse indekse domineer: *droogte, brand, sprinkaan, aardbewing, oproer, skroeiende lug*. Die spreker word genadeloos buite alle mure geplaas, sonder beskutting. Die Suid-Afrikaanse werklikheid breek deur.

Hierdie gedig kan egter ook verstaan word as 'n uiting van die postkoloniale dialektiek van *appropriation* en *abrogation*. Die Suid-Afrikaanse spreker eien hom die Engelse en Nederlandse dinge toe, maar verwerp, kanselleer, abrogeer dit terselfdertyd en stel die Suid-Afrikaanse werklikheid skerp daarteenoor. Drie instellings teenoor die Suid-Afrikaanse werklikheid word geskets, maar net een word as eg, outentiek gewaarmerk: die laaste, blootgestelde een.

Dit is ook belangrik dat Blum Nederland en Engeland saamdink (iets wat nie dikwels gedoen word nie, danksy die ingevoerde Europese rigtende idee van nasionale letterkundes) en Suid-Afrika se dubbele koloniale erfenis abrogeer. Dit onderstreep hoe sterk die parallel tussen ons Engelse en Nederlandse erfenis is en beteken dat voorstellings van Nederland ook in die konteks van voorstellings van Engeland geplaas moet word (wat egter verdere ondersoek sal verg).

Uit Blum se gedig blyk al dat daar 'n verband tussen plek en identiteit, selfvoorstelling en voorstelling van die landskap is. Selfvoorstellings gekoppel aan die Europese illusies is doods en onvrugbaar. Antjie Krog (1981: 25) se "visioen van 'n nasie" spel hierdie verband veel sterker uit:

> hoe lank meen ons om hier uit te hou?
> ons wat gestrand het teen hierdie geil vasteland
> sonder om ooit in Afrika onloënbaar aan te land
> ons in huise van American Colonial-styl
> wat ons omring met parke en tuine
> om die aanspraak van die landskap te ontsnap
> wat loop op kelims, gesels in 'n Nederlandse dialek
> wat Duitse lieder luister en Engelse poësie lees

wat soggens spek en eiers eet
westerse modes aan ons basse hang
vakansies noord verby die vasteland vlieg
om in stamlande te gaan verdrink in musiek en kunsgalerye
en met die terugkeer onder Domsaitis se Pruisiese skildery
uit Finse glas Glenfiddich te drink

hoe dan nie? hier is ons na drie eeu nog niks anders
as 'n stukkie curiosum westers

Dit is 'n horrie (angsvisioen) van die Afrikaner se onseker posisie in Afrika. Al put ons uit die Weste 'n ryk amalgaam van Westerse dinge ("uit Finse glas Glenfiddich drink") beskryf die digter ons nog steeds as ontuis in Afrika: daar gestrand maar nog nooit "onloënbaar (daar) aangeland" nie. Vandaar ook die slotmetafoor "hier is ons na drie eeu nog niks anders / as 'n stukkie curiosum westers". Mooi en eksoties maar irrelevant. Die Afrikaner is dus nog nie seker dat sy in Afrika hoort nie; terselfdertyd kry sy nie 'n samehangende identiteit gevorm uit die oorvloed Westerse dinge nie. Hulle vervreem haar eerder.

Verplaas maar ontuis en onseker van identiteit: die gedig spel die postkoloniale dialektiek van land en identiteit baie duidelik uit. Maar ook hier is die dialektiek van appropriasie en abrogasie duidelik: die spreker laat die mooi, ryk Europese dinge as 't ware van haar tong drup, maar verwerp dit as onoutentiek. Sy eien dit vir haarself toe terwyl sy dit verwerp. Die vloeistofmetafore maak dit duidelik dat hier 'n kulturele gebras beskryf word, 'n oorvloed aan kulturele lewensbloed waarin die nasie *verdrink*. Kultuur is hier 'n versmorende vloeistof, 'n te veel.

Die interessante is dat hierdie gedig 'n baie eksplisiete antwoord (en selfs 'n parodie) is op Eybers se immigrantekwatryn "Voetjie vir voetjie" uit *Kruis of munt* (1973) (Eybers, 1990:352):

Voetjie vir voetjie word mens immigrant ...
Toevallig uit, toevallig tuis, gestrand
op hierdie teennatuurlike terras
sonder om ooit onloënbaar aan te land.

Die kwatryn beskryf presies dieselfde vervreemding van plek en self, maar dan in die metropool, in Nederland. Hier is die plek, Nederland, egter ook universaliseerbaar tot 'die lewe' waarin 'n mens nooit tuis is nie, waarin jy altyd bly wag op die dood, die einde, die ander lewe. Krog se gedig kan nie so geuniversaliseer word nie: dit bly lokaal en tipies Suid-Afrikaans en sal dus nie volgens die norme van die Nederlandse (Europese) kritiek wat Ena Jansen (1992) uitgespel het tot die Nederlandse kanon toegelaat kan word nie. Nes Opperman en Van Wyk

Louw is Krog se Afrikaansheid nie af te stroop nie, al is sy ook hoe polities korrek – nog 'n bewys dat die sogenaamde universele of algemeen-menslike norme wat aangelê word, allesbehalwe universeel is, maar in der waarheid Eurosentriese norme is.

Ashcroft *et al.* (1989:8-10) beskou dit as tipies van postkoloniale literature dat hulle amper geobsedeer is met plek en verplasing en dat die postkoloniale identiteitskrisis hom veral afspeel in 'n soektog na 'n behoorlike identifikasie tussen self en plek. Daarom is die dialektiek van behoort, identiteit en outentisiteit (egtheid, suiwerheid) ook sentrale bekommernisse van hierdie literature. Dit verklaar deels die voorliefde vir die biologiese metafore van *stam, wortel, tak* of *bloed*, want hulle verseker 'n ononderbroke suiwer, opregte lyn van afstamming. Dit staan in teenstelling met ander gemeenskappe wat juis uitsaaiing, verbastering en kreolisering vooropstel.

Hierdie vervreemding, meen Ashcroft-hulle, spruit veral uit die gaping tussen die nuwe *land* wat beskryf moet word en die *taal* daarvoor tot die kolonis se beskikking. Selfs al is die imperiale taal die kolonis se moedertaal, is dit erflik belas met implisiete aannames, sosiale en estetiese waardes en die bevestiging van die kulturele meerderwaardigheid van die metropool, net soos Afrikaans byvoorbeeld belas is met apartheidsaannames en daarom as taal van die onderdrukker beskou word.

Dit is uit oorwegings soos dié en die begeerte om jou eie Andersheid teenoor die metropool/ Europa te 'merk' dat die sentrale belang van land en landskap in die postkoloniale omgewing spruit. Voorstellings van Nederland en die Nederlandse landskap kan dus alleen verstaan word in vergelyking met voorstellings van Suid-Afrika of as die wisselwerking tussen hierdie twee, soos wat Antjie Krog se visioen in die spanningsveld tussen Afrika en Europa ingeskryf is/ staan.

Daar is 'n klompie Afrikaanse digters sedert Sestig wat nog bevoorreg was om in Nederland te studeer. Min van hulle is so van Nederland (en veral van Amsterdam) besete soos Lina Spies, maar Fanie Olivier, Marlene van Niekerk, Marlise Joubert en Leon Strydom het elk 'n paar gedigte oor Nederland geskryf. En dan is daar Eybers. En dan is daar nog Hambidge ook: freneties op soek na tekens van die geliefde ...

Die beskrywingsisteem[6] waarvan die digters uitgaan wanneer hulle hulle eie en vreemde landskappe beskryf, blyk waarskynlik die duidelikste uit gedigte waarin

6 Hierdie begrip ontleen ek aan Riffaterre. "The descriptive system is a network of words associated with one another around a kernel word, in accordance with the sememe of that

sowel die eie as die vreemde land beskryf word. Vervolgens wil ek drie sulke gedigte nader bekyk met die doel om, sy dit in breë trekke, so 'n beskrywingsisteem te konstrueer. Seker nie toevallig nie is dit gedigte van vroue: Elisabeth Eybers, Lina Spies en Marlene van Niekerk.

Eybers het reeds voor haar emigrasie na Nederland die twee landskappe met mekaar gekonfronteer, naamlik in "Tuiskoms in Junie" (*Tussensang*, 1950; *Versamelde Gedigte* (VG), p. 122). Dit is egter 'n redelik toeristiese reaksie, met die tipies toeristiese merkers van Nederland: windmeulens, slote, plat weilande, ensovoorts. Uit *Balans* (1962) sou 'n mens Suid-Afrikaanse gedigte soos "Witwatersrand" of "Brief in Januarie" (id.; VG, p. 244-245) kon vergelyk met 'n Nederlandse gedig soos "Vriesweer" (id.; VG, p. 274). "Tongval" (*Onderdak*, p. 40) is welsprekend oor die vervreemding tussen die balling en haar taal. Ek wil egter konsentreer op "Identiteit" (*Kruis of munt*, VG. p. 350).

By Lina Spies val my keuse op "Wat ver is en naby" (uit *Winterhawe*, 1973:11) – 'n gedig oor Amsterdam. Vir Afrikaanse digters is Amsterdam feitlik die enigste Nederlandse stad, die een waarmee ons die sterkste identifiseer en wat ons die meeste beskryf en besing. Uit Marlene van Niekerk se tweede bundel, *Groenstaar* (1983), kies ek "*latter day don quichot*" – ook 'n gedig oor Amsterdam waarin sowel Nederland as Suid-Afrika opgeroep word.

Wat ver is en naby

Amsterdam, stad van my hart,
ek het geleer om buite jou te leef,
om hier ver van jou gelukkig te wees,
maar ek het jou opnuut nodig, groothartige,
nou dat ek hom gevind het.

Ek wil hê dat jy ons veilig in moet sluit
want onder hierdie hemel hoort ons liefde nie:
daarvoor is die lig te skerp, staan die bome te bloot,
leef die huise te naak.

Vir my vreugde wil ek jou klokkespel hê,
vir my hartseer jou draaiorrel,
vir sy mond jou baie skemertes
en vir waar ek sag is en deurdringbaar
die kolk van gragtewater onder jou vele brûe.

---

nucleus. Each component of the system functions as a metonym of the nucleus" (Riffaterre, 1980:39). Hy omskryf dit ook as "a grid of metonyms built around a kernel word" (p. 66).

Kom verlos my van die eindelose somer,
kokon my in jou herfs,
spin my toe in jou silwer winter

en gee my 'n lente soos joune
dat hy my nie te vas wil hou nie
en ek hom ook weer sal laat gaan
soos jy jou donsveer-dae.

In "Reddingsdaad" (*Winterhawe*, p. 49) kontrasteer Lina Spies dit wat gewoon is in "die klein beskutte land" (d.i. Nederland) met "hierdie groot oop land" waar "'n wreder genade" nodig is. In "Wat ver is en naby" tref ons 'n soortgelyke kontras aan tussen 'n blootgestelde Suid-Afrikaanse wêreld en 'n sagter, veiliger, beskutte Nederlandse wêreld gesetel in Amsterdam – dieselfde kontras as wat Blum in "Nuus uit die binneland" uitwerk. Let op frases soos *ek wil hê dat jy ons veilig in moet sluit, kokon my in jou herfs, spin my toe in jou silwer winter.* Dit staan teenoor die skerp lig, die blootgestelde bome en die naakte huise van Suid-Afrika. Vir die verskillende emosies soek die spreker Amsterdamse *objective correlatives*: klokkespel, draaiorrel, skemertes, en identifiseer haar kwesbare plekke met die gragtewater, dit wil sê dit wat vrugbaar, nat, selfs geheimsinnig is. Dat dit ook groen kan wees, is duidelik uit Marlene van Niekerk se "brief" (p. 17) waarin die spreker haar ook op 'n soortgelyke wyse met die gragtewater identifiseer: "my lyf is 'n ou en mosgroen grag / vol drome". Dit is 'n gebaar van identifikasie met die oermoederlike water. Sou dit vergesog wees om hierdie raaiselagtige beeld toe te skryf aan die onderwaterse werking van die metafoor van die voedende vloeistof?

Die teenpool van hierdie water in die beskrywingsisteem van landskappe word hier verswyg, maar dit is duidelik dat dit hard, droog, stowwerig en winderig is – ook by Blum tipiese indekse van Suid-Afrikaansheid. (En ook by Breyten Breytenbach, vergelyk "Toe Suiderkruis toe" in *Kouevuur*.) Maar hier by Spies het die liefde net in die beskutte Amsterdamse ruimte kans op sukses, sy dit selfs dan maar tydelik.

Identiteit

In die omslote vierkant tel ek tien ...
Vroeër het ek iets soortgelyks gesien

maar toe nie in verband met soveel groen.
Deur dáárdie ruimte skuim 30 000 000

vaal drawwers met stofdampe aan elke klou
wat kraalwaarts skommel om te kom herkou

aan harde selstof naarstig afgeknaag
oor wie weet hoeveel harsgeel morg per dag

en by die ingang ongelooflik deur
die netvlies filter wat hulle skei en keur.

Soms dink mens aan die teer gelykenis van
die goeie Herder, ook Gods eie Lam,

want het daar een uit duisend afgedwaal
moet die korannawagtertjie hom haal

al dool hy spoorloos tot die dagbreekvuur.
En nou staan hulle op houtpote, sekuur

en onskriftuurlik – gras wat glim soos deeg
blus die beweegrede om te beweeg –

soos speelgoeddiere in 'n uitkniptuin:
vier stopverfgrou, een bont en vyf pikbruin,

elkeen met rolle wol grof-korrelrig
weerskante van die marokyn gesig

en alleen tekstiel: 'n teken is
die onmiskenbare week geur van mis.

Ek mymer, met my elmboë op die hek,
is hulle skape, watter ek is ek?

Eybers se gedig aktiveer byna dieselfde stel opposisies. Hier word hulle ook uitdruklik met die self, die ek verbind, soos die titel al suggereer. Die paar Nederlandse skape word met ontsaglike Suid-Afrikaanse troppe gekontrasteer. Die onwerklike groen kontrasteer met woorde soos *vaal, stofdampe, harde selstof, harsgeel. Gras wat glim soos deeg* kontrasteer met *harde selstof*, en die spreker gee dit ook 'n skriftuurlike wending: dis die soektog na iets om te vreet wat die Suid-Afrikaanse skape dryf om af te dwaal, soos die skaap in die gelykenis van die goeie herder waarop sy haar beroep. Die Nederlandse skape beweeg egter nie, dwaal nie af nie en is daarom onskriftuurlik. Hulle word bowendien gemerk as onoutentiek: *speelgoeddiere in 'n uitkniptuin*. By verstek is dit dus die Suid-Afrikaanse skape wat outentiek is. Noudat die spreker vervreem is van daardie harde, outentieke werklikheid, en nog nie met die nuwe plek kan identifiseer nie, ontstaan die vraag: watter ek is die ware ek? Waarheen het hierdie arme skaap ('n geliefde Bybelse metafoor vir die mens) dus afgedwaal?

Let daarop dat Eybers, nes Spies, werk met 'n sterk kontras tussen *daar* en *hier*, dit wil sê, uitgaan van 'n sterk deiktiese sentrum, maar dat die pole omgeruil is. Nogtans bly Suid-Afrika (vir Eybers dáár) die outentieke pool.

latter day don quichot

vele vele kunste
ken haar hoogheid amsterdam
my hoerige my sjarmante beminde
en die windmeulens geborduur op haar some
bekoor my uitermate
sy draai my 'n rat voor oë
en dienooreenkomstig hou ek my lyf
so vol ridderlike dingetjies
hou ek my rank en gespoor
flankeer met die gemaakte wyding van haar klokke
haar kokette gedraal 'swinters in die steë
om nie te praat van die roep van sleepbote
diep uit haar hawens
soos halfversonke tjello's
ha! sy maak my hoof vet met drome
sy verlei my tot illusies van digterlike veroweringe
sy laat my neerlê in plantsoene
oorgroei van aardse luste
(tuiniers trakteer my op ingevoerde pougeskreeu
en gladgekamde wit konyn)
maar alle streke op 'n stokkie –
ek bly 'n skurfsieke ou kêrel
kruppel piet met pêrels op die oge
en daarom des te meer vatbaar vir betowering
want vasgenael aan die hakskeenstring
in die laaste onverbiddelike keerkring
kan mens ook nie juis anders
as vergesogte liedjies oor verbeelde stede sing –
swartgeblaker in die middagdroogte
soos 'n behekste ouvolk half fossiel
starend op 'n klip
in die ewigheid van die trappieshoogte.

In hierdie gedig word Amsterdam voorgestel as 'n verleidelike gevaarlike vrou, 'n mengsel van Mariken van Nieumeghen en die lieflike Dulcinea, tegelyk hoer, heks, hoofse dame en heilige. Sy word dus baie ironies betrag en eintlik gelykgestel met een van Don Quichot se waandenkbeelde, ondanks die rykdom aan tipies Amsterdamse detail. Die gedig is naamlik saamgeflans uit bekende indekse van Amsterdam (soos windmeulens, klokke, steë, sleepbote en plant-

soene), Afrikaanse volksliedjies en spreekwoorde (soos *gestewel en gespoor*) en die woorde van Ps. 23 (vgl. vv. 15-18) maar die groen weivelde word verwring tot 'n "tuin van aardse luste" en nuwe, "ondigterlike" elemente word bygevoeg, soos "pougeskreeu" en "gekamde wit konyn". In hierdie gedig is die stelle opposisies tussen Suid-Afrika en Nederland veel meer implisiet as in die ander tekste. In die vier slotverse keer die elemente van droogte, son en gebrek aan kleur byvoorbeeld terug, saam met nie-reduseerbare Suid-Afrikaanse elemente soos ouvolk en trappieshoogte. Hoewel 'n mens nog semantiese eienskappe soos hitte, hardheid, droogte, gebrek aan kleur of onvrugbaarheid daaruit kan aflei, is die beskrywingsisteem besonder vindingryk omvorm (en selfs vernietig). 'n Verpligte Amsterdamse element soos die gragte moes byvoorbeeld plek maak vir sleepbote wat roep "soos halfversonke tjello's". Trouens, die groot klem op water en die identifikasie daarmee ontbreek hier heeltemal. Hier is min sprake van kultuur as 'n voedende vloeistof – die ryk Europese kultuur waarteen die gedig inspeel, word eerder as verleidelik en illusionêr beskou. 'n Mens sou hoogstens nog in die frase "sy maak my hoof vet met drome" die woord *olie* van die Psalm kon lees. Die Suid-Afrikaanse werklikheid dring hom aan die spreker op in al sy ongenadige ondigterlikheid. Amsterdam is hier allesbehalwe die voedende moeder en die spreker neem die rol van fossiel op hom/haar. Dit sou dalk die gebaar weerspieël waarmee Olive Schreiner haar in haar voorwoord tot *The Story of an African Farm* beslis weggekeer het van die illusies van Europa na die Suid-Afrikaanse werklikheid toe.

Die intertekste waaruit Amsterdam gekonstrueer word, vorm verskillende ander verwysingsrame waarbinne die tradisionele elemente van Amsterdam behoue bly, maar in 'n totaal ander perspektief geplaas word. So word die baie tradisionele windmeulens omskep in motiewe geborduur op hierdie *femme fatale* se rok. Juis omdat haar gedigte die oorgelewerde beskrywingsisteme sterk omvorm, is die poësie van Marlene van Niekerk moeilik. Ook hier word die Nederlandse ruimte as onwerklik gemerk en die Suid-Afrikaanse ruimte as outentiek – 'n ruimte waarin die spreker egter vasgekeer voel.

9. Gevolgtrekkings

Dit lyk asof dit tog moontlik is om 'n beskrywingsisteem of kode vir Afrikaanse landskapsgedigte te konstrueer, al is dit dan maar net voorlopig en as leesstrategie. Dit kan saamgevat word met 'n reeks semantiese opposisies, te wete nat/ droog, sagte lig/ harde lig, beskut/ blootgestel, klein/ uitgestrek, gekultiveerd/ bar, vreemd/ bekend, sag/ hard, gekleurd/ sonder kleur, ryk, voedsaam/ arm, ongenaakbaar. Dit lyk ook of die Nederlandse landskappe gemedieer word deur die Afrikaanse digterlike tradisie (en die digter se persoonlike styl) en nie primêr 'n weergawe van die werklikheid (Nederland) self is nie.

Dit lyk my asof die landskapsmetafore, anders as die metafore van die **venster**, die **stam** en die **familie**, nie meer deur die hiërargie van middelpunt en uithoek bepaal word nie. In die gedigte word Suid-Afrika dikwels outentieker geag as Nederland; die sentrum word na die voormalige kolonie verskuif. Dit hang saam met die proses van appropriasie en abrogasie. Marlene van Niekerk eien haar duidelik Amsterdam en die Nederlandse tradisie toe, en identifiseer haarself daarmee, nes Lina Spies. Die toe-eiening geskied egter deur teks intertekstueel uit te saai en die hiërargie van sentrum en uithoek te verbreek. Die metafoor van die Nederlandse kultuur as voedsame vloeistof en van Nederland as moederland verkeer skynbaar onder druk (soos seker verwag kan word). Van Niekerk skrap en abrogeer die imperiale tradisie wanneer die spreker haar voorstelling van Amsterdam verwerp as 'n "vergesogte liedjie". Maar hierdie drie gedigte getuig ook van die sterk spanning tussen land en identiteit wat so tipies is van postkoloniale literature.

Literatuurlys

Anon. 1991. Afrikaans en Nederlands. *Die Burger*, 1/3/91 p. 16, INEG 060/491.

Ashcroft, B., Griffiths, G. & Tiffen, H. 1989. *The Empire Writes Back*. London and New York : Routledge.

Bhabha, H. 1990. DissemiNation: Time, Narrative, and the Margins of the Modern Nation. In: Bhabha, H. (ed.) 1990. *Nation and Narration*. London and New York : Routledge. pp. 291-322.

Black, M. 1962. *Models and Metaphors*. Ithaca : Cornell University Press.

Blum, P. 1967. *Steenbok tot Poolsee*. Kaapstad : Nasionale Boekhandel. 4de druk.

Campschreuer, W. & Divendal, J (eds.) 1989. *Culture in Another South Africa*. New York : Olive Branch Press.

Clouts, M. & Clouts, C. (eds.) 1984. *Sydney Clouts: Collected Poems*. Cape Town/Johannesburg, London : David Philip.

De Lange, J. 1991. *Nagsweet*. Bramley : Taurus.

De Villiers, L. 1989. Suid-Afrika en Vlaandere: Takke van één kulturele stamboom. *Lantern*, 38(4): 49-58, Oktober.

De Vries, A.H. 1991. samest. *Verborge één*. SAUK-TV1, Oktober.

Eybers, E. 1990. *Versamelde gedigte*. Amsterdam : Querido/Van Oorschot.

Hambidge, J. 1989. *Kriptonemie*. Kaapstad/Pretoria : Human & Rousseau.

Jansen, E. 1992. Elisabeth Eybers – 'n Nederlandse digter. Referaat gelewer by die Vyfde Internasionale Kongres vir Neerlandistiek, Potchefstroom, 22-25 Januarie 1992.

Krog, A. 1981. *Otters in bronslaai*. Kaapstad : Human & Rousseau.

Lakoff, G. & Turner, M. 1989. *More than Cool Reason; A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago and London : The University of Chicago Press.

Livingstone, D. 1984. *Selected Poems*. Johannesburg : Donker.

Louw, N.P. van Wyk. 1971. *Raka*. Kaapstad : Tafelberg. 20ste druk.

Louw, N.P. van Wyk. 1986. *Versamelde prosa* 2. Kaapstad : Human & Rousseau.

Louw, W.E.G. 1962. *Onvoltooide kalender*. Kaapstad : Tafelberg.

Riffaterre, M. 1980. *The Semiotics of Poetry*. London : Methuen.

Sontag, S. 1990. *AIDS and Its Metaphors*. Harmondsworth : Penguin.

Spaarwater, P. 1991. Tale móét nou saamspeel. Van alle kante. *Die Burger*, 23/7/91 p. 4, INEG 060/1779.

Spies, L. 1973. *Winterhawe*. Kaapstad/Pretoria : Human & Rousseau.

Van Niekerk, M. 1983. *Groenstaar*. Kaapstad/Pretoria/Johannesburg : Human & Rousseau.

Van Zyl, W. 1990. Die Nederlandse boek op skool. *Klasgids*, 25(1): 41-49, Februarie.

Venter, H. (red.) 1977. *Totius versamelde Werke 10: Gedigte en prosa*. Kaapstad : Tafelberg.